

LLEGENDES MARESMENQUES SOBRE LA GUERRA DE SUCCESSIÓ

Ramon Coll Monteagudo

Museu de l'Estampació de Premià de Mar

*«Aquells que gaudeixen sentint contes
són propensos a afegir-hi altres elements meravellosos,
i així fan mal a les veritats barrejant-les amb les mentides.»*
Pausànies, *Descripció de Grècia*, VIII, 2, 7

INTRODUCCIÓ

Una de les característiques de les llegendes històriques és que, a diferència del món acadèmic, expliquen la història —sovint una història— de forma planera i concisa. No cal fer recerca. No cal adjuntar-hi bibliografia de referència, perquè el relat és oral i ben tradicional, per la qual cosa resulta del tot real per a l'oient. Allò que s'explica va passar i prou. I per refermar-ho, trobem els noms dels llocs, ben familiars per a les persones que encara viuen per aquells indrets. La llegenda en aquests casos esdevé, doncs, la pròpia història local interpretada per la tradició popular. En el present treball hem aplegat una sèrie de llegendes populars de la comarca del Maresme que tenen com a nexa d'unió la guerra de Successió. Són les següents.

EL SECRET DEL FALÇONER

Diuen que fa més o menys una quarantena d'anys uns arqueòlegs afeccionats d'Alella van trobar una làpida funerària anepígrafa que portava gravat un falçó en forma d'escut i que es trobava adossada a la part exterior de l'església.

S'explica que, en l'època de la guerra de Successió, a inicis del segle XVIII, va arribar a Alella un captaire gascó que es donà a conèixer un diumenge al matí captant davant la porta de l'església. Aquest captaire tenia quelcom diferent dels altres, un punt de picardia i un no sé què que el feia atractiu a la gent, i així gairebé tothom el volia ajudar.

No parlava perquè no tenia llengua i, si algú li preguntava què li havia passat, emetia uns grunys inintel·ligibles mentre premia amb ràbia una mena de falçó emprat per tallar raïm, i guaitava la gent amb ulls esverats.

El *falçoner*, com li deia tothom, dormia en una barraca d'una vinya de Can Boquet, on també li deixaven guardar les seves pobres pertinences, que consistien en quatre parracs de roba. Es va arribar a entendre amb els masovers de Can Boquet i, a canvi de la barraca, s'oferí a podar la vinya, cosa que li acceptaren. Els masovers quedaren esglaiats en veure que havia deixat els ceps molt podats, però el gascó els tranquil·litjà i els va fer entendre que havien d'esperar els nous brots. Efectivament, els ceps van brotar com no s'havia vist mai a Alella i la collita d'aquella vinya fou l'admiració de tot el poble.

Des d'aleshores, el falçoner estigué més que sol·licitat en arribar el temps de la poda. Ensenyà el seu sistema a tothom qui el volia aprendre, sense acceptar mai diners a canvi. S'acontentava amb menjar i poder-se quedar al poble. I cap diumenge no faltava a la porta de l'església, a captar.

Així transcorregueren uns anys, fins que arribà a Alella un escamot de soldats borgonyons. Dos dels oficials francesos sentiren a parlar de la vida i miracles del falçoner. Afirmaren que el coneixien i que el volien saludar, i algú els indicà la barraca on vivia el pobre mutilat.

Aquell mateix vespre la companyia abandonà el poble. L'endemà, en no veure ningú el falçoner, se suposà que potser havia marxat amb els soldats de la Borgonya. Però, pocs dies després, un mosso de Can Boquet en descobria el cadàver prop de la barraca, amb el falçó tacat de sang al seu costat.

El seu cos fou enterrat al peu de l'àbsis i a la làpida s'hi gravà un escut amb un falçó. El misteri de la seva mutilació i de la seva mort restava sense aclarir.

Acabada la guerra de Successió, un comerciant francès que s'hostatjava a Alella sentí explicar aquells fets i resolgué el misteri: resulta que era fill del mateix poble del falçoner i dels dos oficials borgonyons, que eren germans. En aquell poble, famós també pels seus vins, els amos de la finca principal tenien tres fills, dos nois i una noia. Aquesta tenia relacions d'amagat amb un dels mossos de la casa, que no gosaven fer públiques perquè sabien que els pares i els germans d'ella no les consentirien, malgrat que era un bon treballador amb molta traça per a les vinyes.

Un vespre, els amants van ser descoberts pels dos germans, que tallaren la llengua al mosso amb el seu propi falçó, l'expulsaren de la casa i li manaren que mai més no es tornés a deixar veure. La desventurada noia tornà l'endemà al lloc dels fets, agafà la llengua del seu estimat, se l'emportà com un tresor i l'enterrà en un test. Es diu que allà nasqué una planta a la qual, en lloc de flors, li brotaven una mena de fruits vermellosos en forma de llengua i que encara avui dia se sembla en testos i fa una mena de pebrots petits.¹ Després, la pobra noia s'anà esllanguint sense deixar de pensar en el seu xicot, fins a tornar-se boja i morir al cap

1. Es tracta d'un cas similar al de la coneguda llegenda de *L'arbre dels nassos* de Tiana (p. e., COLL i MODOLELL 1999: 98-99, amb bibliografia anterior).

de poc temps. Els seus germans, que culpaven de tot el mosso, juraren buscar-lo i matar-lo. Per fer-ho, s'enrolaren en el regiment de Borgonya, que és el mateix que havia arribat a Alella temps enrere. I així quedava aclarit el secret del falçoner. Quant als seus assassins, no se'n va saber mai més res (ARTÉS 1973: 18-19).

LA BURLA DEL VIÀTIC

Les tropes borbòniques de la guerra de Successió despertaven en general gran aversió en els maresmenys de començaments del segle XVIII. Però és que, a més, en alguna ocasió s'atreviren fins i tot a fer burla dels seus símbols sagrats. En l'Arxiu Parroquial de Vilassar de Dalt es conserva un document que relata una curiosa història de la qual foren protagonistes els soldats de Felip V.

«Nota que als deu del mes de Octubre del any mil setcens y catorse en lo veinat de Cabrils parq^a de St. Genis de Vilassar Bisbat de Barcelona succehi que un corporal de un regiment de Felip quint lo qual diuen que era de Nacio Olandes havent vist desde casa den Cuquet de Sta Creu que aportaven lo Viatich a Geronim Abril de Bonanat feia burla y mofa del Sagrament Santissim que pera sempre sia alabat y despres passa ab altrás camaradas seus afer burla de dits sufragis se fan als defunts y per dit efecte feu guarnir dos barras y se posa en ellas fingintse mort y per sos camaradas se fera aportar y anaren entre los soldats y paisans acaptan per aquell pobre defunt y anant replegant alguna cosa sen tornaren a Casa de dit Cuquet a beurer y boretxar quant fent uns grans extrems caigue mort y fret fonch enterrat molt prop de la dita Casa de dit Cuquet fora de terra sagrada per sser indigne de ella Alabat sia Deu que sab castigar als que fan burla de la Religio chatolica y seremonias de la Iglesia Santa.» (COLL I MODOLELL 1999: 253-254, amb bibliografia anterior).

Segons ens explica Jaume Tolrà, que també reproduïx el document, sembla que les cases que referencia aquest escrit són les actuals Cal Gras i Can Xinxà (TOLRÀ 1998: 162-163).

Cal dir que en moltes històries semblants, en les que hom fa burleta dels sagraments, la cosa sol acabar ben malament per a la persona que fa de mort, ja que acostuma a acabar difunta ella mateixa (p.e., AMADES 1980: 502; AMADES 1982: 665-666).

EL FORN D'EN SANDRO

El forn d'en Sandro ara es troba al quintar que hi ha entre el mas Roldós (actualment Can Batlle) i el Sot de l'Aubó, a Canet de Mar. Per tradició oral ha perviscut la llegenda segons la qual al forn d'en Sandro, durant el setge de Barcelona de

1714 per l'exèrcit de Felip V, els defensors de les llibertats de Catalunya hi feien pa d'amagat dels partidaris borbònics. Eren grans pans rodons de cinc quilos, que després anaven a portar a Barcelona als defensors canetencs en barca de mitjana. Això només podien fer-ho les nits de fosca, perquè calia burlar el bloqueig dels borbònics al port de Barcelona.

Segons sembla, els voluntaris de Canet que van anar a defensar Barcelona, abans de marxar es van aplegar al casal dels Canet, o sigui, al castell de Santa Florentina. Allà hi havia un llistat amb els noms de tots ells, que va ser cremat amb altres coses l'any 1936. Com que era el seu portal d'entrada, als de Canet i dels altres pobles del Maresme els va tocar defensar el Portal Nou, on hi va haver les accions més heroiques, perquè van ser els que van aguantar fins a la darrera hora. Fins no fa gaires anys, els vells de la soca canetenca que estimaven aquests records els explicaven amb un punt d'emoció (MAS GIBERT 2007: 8).

SANT POL, QUINA HORA ÉS?

La versió més coneguda d'aquesta maliciosa pregunta que hom fa per tal de fer empipar els santpolencs és més o menys la que s'explica a continuació. La gent de Sant Pol de Mar va fer un rellotge de sol. Els va quedar tan bonic que, per tal d'evitar que la pluja en malmetés la pintura, li van fer una petita cornisa a manera de sostre. Amb la mala sort que també impedia que hi arribés la llum solar, per la qual cosa era impossible que el rellotge marqués les hores. D'aquí que la gent els faci la típica pregunta (entre d'altres, MESTRES 1895: 268; VILA i BOIXADER 1991: 153-154; COLLELLDEMONT 1996: 191; POZO 2008: 55-56). Joan Amades afegeix que el motiu de fer aquest rellotge de sol fou que l'Ajuntament de Sant Pol no tenia diners per fer-ne un de campanar i que aquesta llegenda s'explica en altres pobles, com ara Reus, Figueres o fins Mataró (AMADES 1938: 30). No falta qui rebla el clau en aquesta qüestió i explica, a més de la història més coneguda, una altra segons la qual a algú se li va ocórrer posar un llum per tal que el rellotge es pogués veure fins i tot de nit! (GINESTA 1968: 220).

Però les coses no són mai tan simples, i en aquest cas tampoc. Josep Talamàs Rodríguez, fill de Sant Pol de Mar, poc abans de morir m'havia explicat una nova versió d'aquesta història, que a la vegada li havia explicat el seu pare, Josep Talamàs Roca, nascut a Sant Pol l'any 1902.

En realitat, la frase completa seria: «Sant Pol la manta, quina hora és?» I com és això? Per explicar-ho ens hem de remuntar a la guerra del Francès (1808-1814), quan els francesos obligaven cada casa dels pobles que ocupaven a allotjar almenys un soldat. Pel que sembla, als santpolencs no els agradava gens haver-ho de fer i, per això, quan el soldat entrava a la casa, els seus habitants agafaven cadascun una manta i se n'anaven per la porta del darrere a dormir a la platja.

No volien estar sota el mateix sostre que els soldats de Napoleó i aquell hivern —sembla que era el de 1814— fou especialment fred. Potser és aquesta manta la que esmenta la coneguda *Cançó del Pilot* fent referència a Sant Pol.

Amb la retirada dels francesos l'any 1814, ja perduda la guerra, els soldats invasors s'endugueren de Sant Pol les campanes i el rellotge de l'església. S'explica que, des d'aleshores, la gent de Calella, per la Festa Major de Sant Pol i per fer empipar els santpolencs, s'amagava i cridava: «Sant Pol, la manta, quina hora és?», fent referència a tots aquests fets.

Relacionat amb aquest tema, Josep Talamàs també ha explicat que, en certa ocasió, algú de Sant Cebrià que havia baixat de la muntanya afirmava que hi havia vist llops. La gent de Calella, de Sant Pol i de Sant Cebrià organitzaren una batuda, i entre tots en mataren uns quants. A Calella en penjaren un que havien matat els caçadors d'aquest poble a mode de trofeu, a la plaça de l'Ajuntament. Una mestressa de Sant Pol va veure uns cadells de llop sense la seva mare i va adonar-se que el llop que hi havia penjat a la plaça de l'Ajuntament de Calella era, en realitat, la seva gossa, que era una gossa llop i que havia estat confosa amb un llop de debò.

Així, per la Festa Major de Sant Pol d'aquell any, i des d'aleshores, quan els de Calella preguntaven:

—Sant Pol, quina hora és?

Els de Sant Pol responien:

—L'hora de matar la lloba!²

En realitat, segons explica Jaume Rodríguez Suriñach, aquesta lloba era una gossa pastor alemany que responia al nom de Lea. Havia estat propietat de la família benestant De Montaner en una època en què aquesta raça canina era relativament desconeguda a la zona (parlem de l'any 1920). Això explicaria per què els caçadors van confondre la gossa pastor alemany amb una lloba (RODRIGUEZ SURIÑACH 1977: 129-132)³. Sembla que els gossos en realitat eren dos, mascle i femella, i que acostumaven a baixar a l'escorxador de Calella atrets per la ferum dels animals morts. En tornar a casa tan sols el mascle i en sentir la història que els de Calella havien mort un llop, la mestressa sumà dos i dos, baixà tot seguit i descobrí els fets. D'aquí la maliciosa expressió de *Calella la lloba* (ANDREU i CAMPENY 1978: 57-59).

Tampoc no era infreqüent que, en fer els de Calella als de Sant Pol la pregunta de l'hora, hom els respongués: «És l'hora dels burros!» (COLLELLDEMONT 1996: 191).

Hi ha una altra versió de la història de la frase «Sant Pol, la manta, quina hora és?», també santpolenca de soca-rel. Segons sembla, el poble de Sant Pol

2. Una història similar, molt resumida, és la que explica Salvador Ginesta (GINESTA 1968: 220).

3. Aquesta història ha estat resumida per altres autors, com per exemple COLLELLDEMONT 1996: 53, RANGIL 2008: 35-36, o d. a. 2011: veu «Calella».

va lluitar molt durament contra els invasors francesos. Les campanes tocaven a sometent per cridar el poble a defensar-se i tothom va lluitar fins al final per barrar el pas als soldats napoleònics. La resposta dels francesos va ser proporcional a la defensa dels santpolencs, i van incendiar la vila i van destruïnt-ho tot; fins i tot van llençar a terra les campanes que havien servit per convocar el poble a la defensa. Amb tot el poble enrunat, la gent es va haver de traslladar a la platja amb una manta, que és tot el que havien pogut recuperar. Com que les campanes havien emmudit, ningú no sabia l'hora que era. I d'aquí vindria la pregunta: «Sant Pol, la manta, quina hora és?» (COLLELLDEMONT 1996: 191).

Aquesta llegenda té també una versió infantil, inclosa en la col·lecció de contes «Una rierada de contes», editada per La Vallalta (ROIG i LLUÍSOT 2009).

Amb tot, sembla que hi ha una versió d'aquesta història molt més relacionada amb la veritat històrica, que la situaria en una època més antiga, no en la guerra del Francès, sinó gairebé cent anys enrere, en la guerra de Successió. S'explica que, el febrer de 1714, els soldats castellans de Felip V assetjaren i assaltaren Sant Pol. Però els valents voluntaris locals, dirigits per Villar de Grau de Sant Pol, es feren forts a la Torre Martina. El poble fou cremat i les campanes que tocaren a sometent, destrossades, com també ho fou el rellotge públic. Diuen que el venjatiu Felip V va prohibir la reedificació de Sant Pol. Però, un cop finalitzada la guerra, els santpolencs tornaren a les seves llars, situades en tendes formades amb mantes i pals, vora la platja. Unes tendes que havien d'arrencar més que de pressa, refugiant-se en les barques de pescar cada vegada que els executors de la bàrbara ordre del rei venien per fer efectiu el seu compliment. Aquell estat de coses durà algun temps. Diuen que fou aleshores quan nasqué l'adagi, gloriós per al poble: «A Sant Pol, la manta i la gent berganta», la primera part del qual s'explica per haver quedat els santpolencs tan sols amb la manta per aixoplugar-se i, la segona, pel qualificatiu que donaven als soldats castellans. Segons aquesta versió de la llegenda, també dataria d'aleshores la maliciosa pregunta «Sant Pol, quina hora és?». La versió més completa d'aquesta història la trobem a SERRA 1890: 14-15; també s'hi refereixen GIL i MONTAÑA 1871: 42; PARADEDA 1915: 86, o MIR 1982: 125.

VALORACIÓ

Cal dir que la guerra de Successió no ha deixat una petjada llegendària a la nostra comarca tan profunda com la guerra del Francès, de la qual perduren moltes més històries transmeses per la tradició popular (COLL, en preparació). Això podria indicar una major incidència en l'inconscient col·lectiu maresmenc de la segona guerra més que no pas de la primera.

Sigui com sigui, en les poques històries conservades que tenen relació amb la guerra de Successió es fa palès, d'una manera o altra, que el poble no fa costat

als borbònics, sinó als defensors de les llibertats catalanes, com en la història del forn d'en Sandro. Els filipistes sempre són els dolents i se'ls descriu per les seves accions com a despietats (destrucció de Sant Pol) o irreverents (burla del viàtic), ja sigui de forma directa o indirecta (assassinat del falçoner).

Si la història l'escriuen els vencedors, com se sol afirmar, en el cas d'aquestes històries llegendàries maresmenques resta palès que això no és ben bé així. Hom pot arribar a detectar en la llegenda un cert compliment de desitjos, tal com defensen per als somnis i per als contes determinades escoles de psicologia (p.e. BETTELHEIM 1983, 168). D'aquesta manera, també pot afirmar-se que, si bé la llegenda sempre acostuma a tenir un fons de veritat (VALLS TABERNER 1932, 8, o FÀBREGAS 1987, 20-21), ja sigui real o somniada, en determinats casos la veritat històrica pot desaparèixer o quedar modificada per la veritat psicològica (BAYARD 1957, 72), que és, en definitiva, la que fa perdurar al llarg dels segles els fets que s'expliquen.

Premià de Mar, agost de 2013

BIBLIOGRAFIA

AMADES 1938:

AMADES, J. *Els rellotges de sol*. Barcelona: La Neotípia, 1938. (Hi ha edició facsímil: Palma de Mallorca, 1988).

AMADES 1980:

AMADES, J. *Folklore de Catalunya. Costums i creences*. Editorial Selecta; Barcelona: 1980.

AMADES 1982:

AMADES, J. *Costumari català. El curs de l'any*. Salvat editores, SA, Barcelona: 1982, vol. 5.

ANDREU I CAMPENY 1978:

ANDREU, J. i CAMPENY, Ll. *Anècdotes, fets i personatges de la Calella antiga*. Calella: 1978.

ARTÉS 1973:

ARTÉS, S. «La campana de les hores». *Alella* [Alella], 1973, núm. 138-139, p. 18-19.

BAYARD 1957:

BAYARD, J. P. *Historia de las leyendas*. Vergara. Barcelona.

BETTELHEIM 1983:

BETTELHEIM B. *Psicoanálisis de los cuentos de hadas*. Crítica, Barcelona, 1983.

COLL (en preparació)

COLL, R.: *El Maresme històric*. Llegendes.

COLL I MODOLELL 1999:

- COLL, R. i MODOLELL, J. M. *Llegendes, fets i tradicions de la Serralada de Marina. Apunts per a una etnografia del Maresme*. Oikos-Tau, Vilassar de Mar: 1999.
- COLLELLDEMONT 1996:
- COLLELLDEMONT, P. *La guia. El Maresme*. Girona: 1996.
- d. a. 2011:
- Diversos autors. *Com ens diem al Maresme?* Barcelona: 2011.
- FÀBREGAS 1987:
- Fàbregas, X. *Les arrels llegendàries de Catalunya*. Edicions La Magrana. Barcelona.
- GIL I MONTAÑA 1871:
- GIL I MONTAÑA, J. *Excursion de Barcelona á Gerona y vice-versa por el ferro-carril*. Barcelona, 1871.
- GINESTA 1968:
- GINESTA, S. *El Maresme. Comarca privilegiada*. Ed. Selecta. Barcelona: 1968.
- MAS GIBERT 2007:
- MAS GIBERT, X. «Microhistòries i anècdotes de Canet i dels canetencs». *El Sot de l'Aubó* [Canet de Mar], núm. 22, p. 7-8, 2007.
- MESTRES 1895:
- MESTRES, A. *Tradicións. Folk-Lore catalá*. Impr. d'Espassa. Barcelona: 1895.
- MIR 1982:
- Mir i Moragas, D. *Compilació històrica de Calella*. Ediciones Cedro. Barcelona: 1982.
- PARADEDA 1915:
- PARADEDA ROBERT, F. *La vila de Malgrat i sos contorns. Apuntaments històrics*. Blanes: 1915.
- POZO 2008:
- DEL POZO, C. *Raïles sobre la mar. Un viaje sentimental por el Maresme*. Alcalá la Real: 2008.
- RANGIL 2008:
- RANGIL, D. *Històries i llegendes de l'any vuit. Recull de cultura oral del Montnegre (I)*. Capellades, 2008.
- RODRÍGUEZ SURIÑACH 1977:
- RODRÍGUEZ SURIÑACH, J. *Historia y leyendas de San Pol de Mar*. Minerva. Sant Pol de Mar, 1977.
- ROIG I LLUÍSOT 2009:
- ROIG, E. i LLUÍSOT (DOMÈNECHALBERDI, Lluís). *Sant Pollamanta*. Alella: 2009.
- TOLRÀ 1998:
- TOLRÀ, J.: *Cabrils. 175 anys d'història*. Argentona: 1998.
- VALLS TABERNER 1932:
- VALLS TABERNER, F. *Matisos d'història i de llegenda*. Barcelona.
- VILA I BOIXADER 1991:
- Vila i Boixader, R. *Catalunya, esqueixos d'un passat. I-El Maresme*. Consell Comarcal del Maresme. Mataró: 1991.